

De zes niveaus van procesgericht onderwijs

Door Marian van Miert, LKCA

KENNISDOSSIER Cultuureducatie

Cultuuronderwijs in Overijssel

Cultuur is een belangrijk onderdeel van ons bestaan. Het is onmisbaar voor betekenis- en zingeving en sociale samenhang. Cultuur geeft mensen de mogelijkheid zich te laten zien en te horen. Het toont wie we zijn en waar we vandaan komen. Cultuur draagt bij aan de economie en aan een aantrekkelijke woon- en werkomgeving. Cultuuronderwijs vormt. Het zorgt voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen; op school doen zij kennis en vaardigheden op die ze later in de maatschappij nodig hebben. Cultuuronderwijs helpt bij de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen. Het leert hen om creatieve vaardigheden te ontwikkelen en het geeft kennis mee over kunst en erfgoed.

Cultuuronderwijs geeft plezier, zorgt ervoor dat alle kinderen in aanraking komen met cultuur en dat zij zich kunnen uiten. Het leert kinderen kennismaken met zichzelf en met hun wortels. Het haalt onvermoede talenten naar boven en helpt deze verder te ontwikkelen.

Kennisdossiers

Rijnbrink cultuureducatie werkt met diverse partners samen aan het professionaliseren van cultuuronderwijs. Vaak levert die intensieve samenwerking waardevolle inzichten op die we willen delen met het veld. Dat doen we onder andere via een reeks kennisdossiers. Naast deze uitgave over de zes niveaus van procesgericht onderwijs zijn er kennisdossiers over financiering, borging en procesgerichte didactiek. In de toekomst zullen er nog meer kennisdossiers over andere onderwerpen volgen.

De zes niveaus van procesgericht onderwijs

Docent beeldend Karin Kotte gaf jarenlang les op pabo Iselinge in Doetinchem en leidt al meer dan 10 jaar icc'ers op. Ze traint en adviseert schoolteams, directeuren, cultuurcoaches en kunstenaars om cultuuronderwijs een waardevolle plek te geven in het onderwijs.

In 2017 verscheen bij Rijnbrink, de provinciale ondersteuningsinstelling voor kunst en cultuur in Overijssel, haar denkkader: Procesgerichte didactiek, de basis voor cultuureducatie met kwaliteit. Het denkkader geeft inzicht in de verschillende didactieken die bij (cultuur)onderwijs kunnen worden ingezet. Van productgericht onderwijs (het namaken van een werkje van pinterest) en de vrije didactiek (wat je maakt, mag je helemaal zelf verzinnen) naar vormend, geïntegreerd en procesgericht werken. Het denkkader wordt gebruikt als naslagwerk voor advies en trainingen.

Inmiddels is Karin twee jaar en vele trainingen 'procesgerichte didactiek' in het onderwijs verder. Tijdens haar trainingen merkte ze dat het voor scholen lastig is om de omslag van resultaatgericht onderwijs naar onderzoekend onderwijs te maken, waarbij de regie ook (deels) bij de leerling zelf komt te liggen. Om inzicht te geven in dit didactische proces, onderscheidt ze verschillende niveaus van procesgerichte didactiek. De niveaus maken inzichtelijk welke ambities een school kan hebben en het biedt leerkrachten een mogelijkheid om op het eigen niveau te werken. Karin licht de niveaus toe maar vertelt eerst wat de procesgerichte didactiek inhoudt. Karin: 'De procesgerichte didactiek is de didactiek van creativiteit, onderzoekend en ontdekkend leren waarbij de focus ligt op het proces en niet op het resultaat. Een sterk proces zorgt voor inhoudelijke verdieping en voor een verhoging van de intrinsieke leermotivatie van kinderen. Ze worden uitgedaagd om zelf na te denken en op onderzoek te gaan. De leerkracht biedt ze de juiste tools om dat succesvol te doen. Dit willen leerkrachten over het algemeen graag, maar ze vinden het ook lastig omdat ze doorgaans erg gericht zijn op resultaat.'

Hoe heb jij je de didactiek eigen gemaakt?

'Het begon op de kunstacademie in het tweede jaar. Met een klasgenoot startte ik een kinderatelier. We wilden niet productgericht werken. Op de kunstacademie was er vooral sprake van een vrije aanpak dus gingen we dat in het kinderatelier ook doen. We merkten dat de kinderen veel clichématig werk maakten en zo begon mijn zoektocht. Hoe krijg je het kind zo in beweging dat het iets persoonlijks maakt én voorbij de clichés gaat? De zoektocht die ik nu om me heen zie, zowel op scholen als bij kunstenaars die kunstonderwijs implementeren, heb ik eigenlijk zelf doorlopen. Ook als pabo-docent heb ik samen met mijn collega's gezocht naar hoe je dit studenten kunt leren. Daar heb ik bij beeldend onderwijs¹ voor het eerst kennisgemaakt met de procesgerichte didactiek.'

¹ Laat maar zien, Onna van, J., Jacobse, A., Noordhoff Uitgevers, 2017

Op een gegeven moment was daar de publicatie: Procesgerichte didactiek, de basis voor cultuureducatie met kwaliteit.

‘Ja, Meriam de Kanter van Rijnbrink ontdekte dat een aantal CmK (Cultuureducatie met Kwaliteit) projecten stroef liepen omdat de aanpak te vrij was. Zij vroeg mij het verhaal van de procesgerichte didactiek op papier te zetten als naslagwerk. Ik denk overigens dat de publicatie pas echt een meerwaarde krijgt als je ook de training hebt meegemaakt. Dan heb je het ook gevoeld.’

Inmiddels ben jij ook weer een stap verder en onderscheid je 6 niveaus binnen de procesgerichte didactiek.

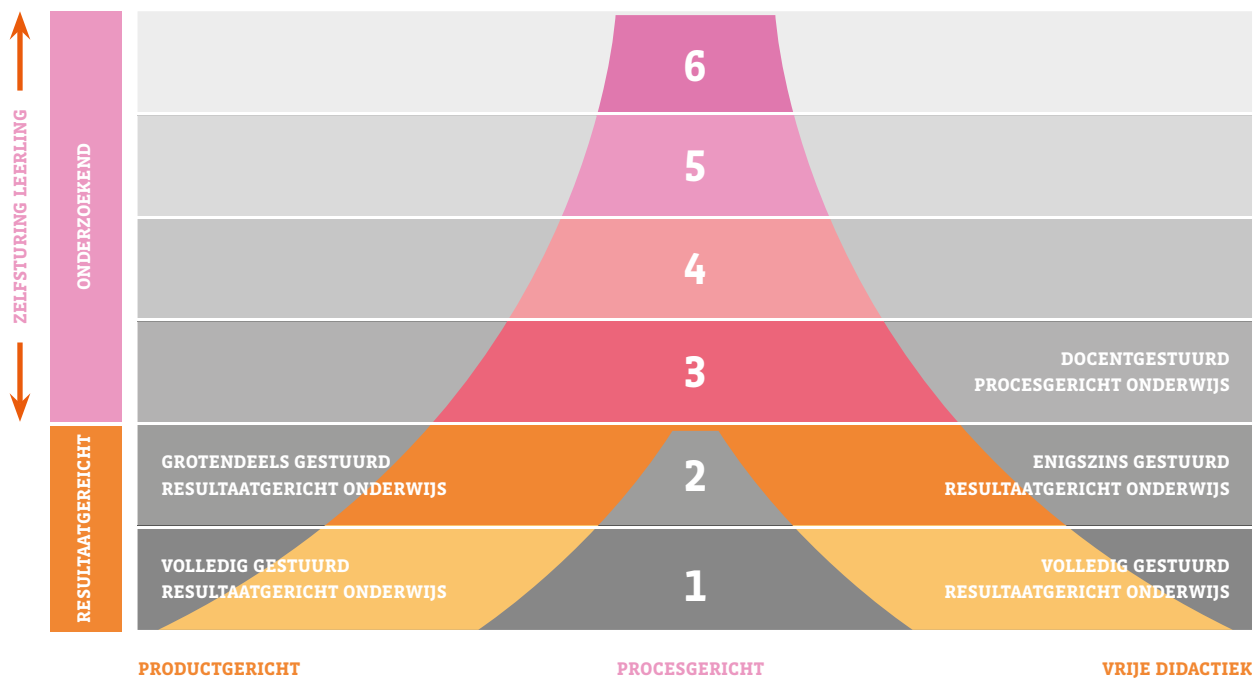
‘In mijn trainingen ging ik soms te snel. Dan trainde ik met flinke ambitie op procesgericht thematisch onderwijs maar sloot ik niet altijd aan op het niveau van de leerkrachten. Bij procesgericht thematisch onderwijs integreer je kunst met bijvoorbeeld wereldoriëntatie op een dusdanige manier dat doelen van verschillende vakken worden behaald. Daarvoor moet je een lesmethode loslaten en gaan spelen met de inhoud van de vakken. Sommige leerkrachten vinden dat heel inspirerend maar voor anderen is het echt nog een stap te ver. Dat is ook niet zo gek met alles wat ze aan hun hoofd hebben: de grote klassen, de rugzakjes, de werkdruk en dan moeten ze ook nog innoveren. Dat gaat niet altijd samen. Ik heb toen gedacht: leerkrachten zouden moeten kunnen oefenen op hun eigen niveau en ik moet die leerkrachten helderheid geven over hun ontwikkelproces. Daar is dit model uit voortgekomen. In mijn trainingen differentieer ik nu; binnen een team kan er op 3 niveaus tegelijk geoefend worden.’

Hoe kunnen scholen met dit model aan de slag gaan?

Karin: ‘Het is niet mijn ambitie om alle scholen naar niveau 6 te krijgen, daar gaat dit model niet over. Het model is bedoeld als spiegel en helpt bij het maken van bewuste keuzes, passend bij de visie van de instelling, de doelgroep en de competenties van het team. Het is een instrument om met elkaar in gesprek te gaan over:

- Waar staan we nu? En/of wat is de reden dat het nu zo gaat?
- Welke ambitie hebben we op schoolniveau voor de toekomst?
- Welke ambitie hebben we op schoolniveau binnen een CmK- traject of traject voor onderzoekend leren?
- Welke ambitie heeft de individuele leerkracht binnen dit traject? De leerkracht kan in zijn eigen zone van naaste ontwikkeling werken en blijft eigenaar van zijn eigen ontwikkelproces.

De 6 niveaus van procesgerichte didactiek

De 6 niveaus van procesgerichte didactiek zijn onderverdeeld in 2 groepen: de onderzoekende groep, niveau 3 t/m 6 en de resultaatgerichte groep: niveau 1 en 2.

Karin: 'Het verschil tussen resultaatgericht onderwijs (niveau 1 & 2) en onderzoekend onderwijs (3 t/m 6) is de focus tijdens de activiteit. De naam zegt het al, bij resultaatgericht ligt de focus op het resultaat en bij onderzoekend onderwijs op een verdiepend onderzoekend proces. Bij resultaatgericht onderwijs is een verdiepend proces niet geborgd omdat er te veel sturing zit op een vaststaand resultaat óf te véél eigen ruimte wordt gegeven. Te snel naar zelfsturend leren gaan wordt in het proces toch vaak weer resultaatgericht.'

Voor een toelichting op de verschillende niveaus, maken we een uitstapje buiten de kunst en nemen we, om één en ander concreter te maken, het maken van soep als voorbeeld.

Resultaatgerichte niveaus

Niveau 1 Volledig gestuurd resultaat (productgericht):

Voorbeeld van een opdracht: Maak dit recept voor tomatensoep.

Niveau 1 Volledig ongestuurd resultaatgericht (vrije didactiek):

Maak een soep naar keuze en gebruik daarvoor een aantal van deze ingrediënten. De leerkracht geeft de leerlingen alle ruimte vanuit het idee: 'Het moet jÓuw soep worden!' Er is een risico dat er dan een soep uitkomt die niet naar wens van de maker is. Na een improviserende poging met een tegenvallend resultaat bestaat het gevaar dat de maker de conclusie trekt dat hij niet kan koken.

Niveau 2 Grotendeels /enigszins resultaatgericht:

Hier is het recept voor een tomatensoep dat je moet volgen maar je mag er een eigen 'touch' aan geven met ingrediënten naar keuze. De grote lijn van de opdracht staat dus vast. Voor een klein stukje worden de makers helemaal vrij gelaten en worden zij uitgedaagd te improviseren. Verdiepend onderzoek is niet geborgd. Vaak wordt het eerste idee al improviserend, uitgevoerd.

Onderzoekende niveaus

Niveau 3 Docentgestuurde procesgerichte lessen:

Op dit niveau werken de leerlingen vanuit een kader en specifieke vakdoelen en doorlopen ze een proces bij het ontwerpen van een eigen soep. Ze verbreden en verdiepen hun eigen kader door ervaringen op te doen, inspiratieve voorbeelden te krijgen en ze doen kennis en vaardigheden op die nodig zijn om ideeën te ontwikkelen en keuzes te kunnen maken voor de eigen soep. De docent helpt de leerlingen met het zelfstandig doen van onderzoek en is verantwoordelijk voor het proces dat hij/zij vooraf heeft ontworpen.

Een onderdeel van dit proces is het ophalen van bestaande kennis en ervaringen: Wie heeft er wel eens verse soep gemaakt? Welke soep heb jij het laatst gegeten? Wat zat daar allemaal in? Wat is soep eigenlijk? Welke soorten soep kennen we? etc. Ze leren bijvoorbeeld bestaande smaakcombinaties kennen die ze kunnen gebruiken in een eigen creatie, bijvoorbeeld door het blind proeven van soepen waarbij ingrediënten worden geraden. Recepten worden geanalyseerd en vergeleken: Hoe zitten die recepten in elkaar en waarom zou dat zo zijn? Hoe smaakt dat? Waar komt dat door? Wat neem je daaruit mee? Tijdens het experimenteren kan De smaakbijbel² worden gebruikt als inspiratiebron en opgedane kennis kan aangevuld en getoetst worden door het interviewen van een kok. De kok als gastdocent kan ook een mooie opening zijn van deze opdracht!

Het tussentijds bespreken van ervaringen en bevindingen met elkaar is waardevol en zorgt voor een open sfeer in de klas.

Op niveau 3 is een integratie van leergebieden niet nodig. Het is een "losse" opdracht en de docent bepaalt de stappen. Het voordeel hiervan is dat het beheersbaar wordt. Een opdracht hoeft ook niet in 1 uurtje af te zijn. Liever 8 mooie processen in een jaar dan 40 resultaten.

Niveau 4 Docentgestuurd - procesgericht thematisch onderwijs:

Bij niveau 4 krijgt de soep een context binnen diverse leergebieden. Het proces is ongeveer hetzelfde als op niveau 3 maar daarbij vindt er een kruisbestuiving plaats met andere leergebieden. Informatie uit andere leergebieden versterken het onderzoekende proces, en het creatieve proces geeft betekenis aan andere leergebieden. De vakken zijn hierin geen eilandjes maar spelen een rol in hetzelfde proces. In het voorbeeld van de soep krijgen leerlingen via de kookles ook leerinhouden aangereikt die passen bij de kerndoelen van bijvoorbeeld natuur of techniek en/of wereldoriëntatie. De opdracht zou dan kunnen luiden: Ontwerp een Frans-Nederlandse soep die jij in het Engels uitserveert en aanprijst tijdens een werklunch van Macron en Rutte. Deze opdracht daagt uit tot het verdiepen in zowel de Frans als Nederlandse (eet)cultuur en daagt ook uit om het Engels toe te passen want de soep moeten worden aangeprezen. Doordat de docent de procesfasen vooraf ontwerpt is een verdieping geborgd. De leerlingen ervaren het eigenaarschap van leren binnen de procesfasen. De start van het proces is cruciaal. Als deze uitnodigend en inspirerend is komen leerlingen in beweging. Ook de beginsituatie; deze opdracht doe je niet met leerlingen die nog nooit een soep hebben gemaakt.

² De smaakbijbel, Segnet, N., Uitgeverij Podium, Amsterdam, 2017

Niveau 5

Wanneer leerlingen al vaker een docentgestuurd onderzoekend traject hebben doorlopen en een leerkracht bedreven is in het stellen van goede onderzoeksvragen en het ontwerpen van een onderzoeksproces, is de stap klein om de regie van het proces (deels) bij de leerlingen zelf te leggen. Wat moeten we allemaal weten en kunnen om deze opdracht tot een goed einde te brengen? Waar kunnen we ons in verdiepen? Kennen we experts die ons kunnen helpen? Hoe pakken we dat aan? Ga eens met je groepje een stappenplan bedenken. De kinderen bedenken hoe het ontwerpproces van de Frans/Nederlandse soep eruit zou kunnen zien. Dit stappenplan wordt, voordat het uitgevoerd wordt, besproken en aangescherpt met elkaar en de docent. Ook het ontwerpen van onderzoeksvragen kan bij de leerlingen gelegd worden als onderdeel van het proces.

Niveau 6

Op dit niveau ligt de regie helemaal bij de leerlingen; zij bedenken een onderzoeksvraag en bepalen het traject (divergeren, convergeren, reflecteren) dat ze gaan doorlopen. Kennis van, en ervaring met het stellen van goede onderzoeksvragen en verdiepende processen is daarbij wel een must. Als je te snel naar niveau 5/6 gaat is er het risico dat het proces van naar niveau 1 of 2 terugvalt. Ofwel, de leerlingen werken, vaak heel bevlogen, hun eerste idee of antwoord uit. Doorgaans gaan er enkele jaren implementatie aan vooraf om tot kwaliteit te komen bij niveau 6.

Over Karin Kotte

Karin Kotte

Karin Kotte (1970) is trainer onderzoekend leren (KWTO, 2014) en docent beeldend onderwijs (Artez, 1996). Ze is 12 jaar verbonden geweest aan Pabo Iselinge in Doetinchem als docent beeldend onderwijs en opleidingsdocent. In 2009 is ze een eigen bedrijf gestart om niet alleen studenten maar ook schoolteams te versterken op het gebied van de didactiek van kunstonderwijs. Ze ontdekte dat niet alleen het onderwijsveld baat had bij deze scholing maar ook kunstvakdocenten en culturele instellingen. Haar publicatie: procesgerichte didactiek, de basis van Cultuureducatie met Kwaliteit (Rijnbrink, 2017) wordt in diverse regio's gebruikt als basis voor CmK.

Auteur: Marian van Miert, LKCA

Marian van Miert (1967) heeft film-, theater- en televisiewetenschappen gestudeerd in Utrecht (1993). Als medewerker communicatie werkte zij onder andere voor de Nederlandse Filmdagen, verschillende omroepen, filmdistributeur Cinemien, Bureau Promotie Podiumkunsten en het LKCA. Na de verkorte PABO aan de HU (2014) maakte zij de overstap naar specialist cultuureducatie bij het LKCA.

Fotografie:

Loveland Film & Photography

In opdracht van Rijnbrink Cultuureducatie
december 2019

Tekst:

Marian van Miert, LKCA

Contactpersoon Rijnbrink:

Meriam de Kanter
meriam.dekanter@rijnbrink.nl

In Overijssel zetten de Penvoerders CmK gezamenlijk in op een kennisnetwerk, om van daaruit samen verder te professionaliseren. We werken samen rondom gemeenschappelijke onderwerpen en thema's zoals kennisdeling, samenwerking met Pabo's en ArtEZ, trainingen en workshops en Xpeditie Cultuureducatie, waarbij iedere penvoerder aansluit bij haar couleur locale.